

KULTUURIPSÜHHOLOOGIA

JAAN VALSINER

Kultuuripsühholoogia on uus ja kiirelt arenev psühholoogiavaldkond. Huvitaval kombel on kultuuri mõiste osutunud keerukaks niihästi argikasutuses kui ka ühiskonna ajaloo teaduslikul käsitlemisel (Jahoda 1993). Kultuur võib tähendada väga erinevaid aspekte inimeste psüühika ja elukorralduse vallas. Huvi kultuurinähtuste vastu on sotsiaalteadustes olnud alati kesksel kohal. 1860. aastatest alates on kultuuri põhikomponendid – keel, kombestik jmt – kerkinud ka psühholoogia huviorbiiti. Selles mõttes seis kultuuripsühholoogia juba 1870. aastatel kogu psühholoogia kui teaduse iseseisvumise juures, millele pandi alus Franz Brentano ja Wilhelm Wundti 1874. aastal ilmunud põhiteostega. Kummatigi on psühholoogia pärast Wundti ja Brentanot hoidunud vaatlemast kõrgemaid psüühilisi funktsioone, seega ka kultuurisfääri. Näiteks biheviorism – nn Ameerika traditsioon psühholoogias – on terve XX sajandi pidurdanud psühholoogia loomulikku arengut keerukate ning dünaamiliste nähtuste mõtestamise suunas. Otsustava tähtsusega küsimused inimvaimu funktsioneerimisest on aga seotud just inimelu afektiivse ja mentaalse kompleksusega, mis loob eeldused tegutsemis- ja tundmisvabadusele, võimele kirjutada luuletusi ja arvutiprogramme, võtta ette retki Maa ja avakosmose senitundmatutesse paikadesse.

Kultuur on olnud väärtustav mõiste – kultuursust on peetud paremaks kui kultuuritust. Ikka on nii, et meie siin oleme kultuursed ning nemad seal ei ole. Seega on kultuur kui omandatav väärtus kasutatav sotsiaalsete gruppide vaheliste pingete loomisel. Nagu Eesti ajaloost teada, on siia tulnud palju kultuuritoojaid – alguses saksa, hiljem vene keele toel. Niisugune oma kultuuri pealesurumine on viimastel sajanditel käinud kaasas Euroopa riikide koloniaalvallutustega. Kultuuri mõistega selle tavatähenduses on sotsiaalselt markeeritud rühmasiseseid ja rühmaväliseid suhteid.

Selline ajalooline tagapõhi – seotus sotsiaalpoliitiliste huvidega – on takistanud kultuuri arvamist teaduse objektiks. Teaduslikus käsitluses peab *kultuur* olema samasugune abstraktne mõiste nagu *gravitatsioon*, *elekter*, *organism*, *lõpmatus*, *determinism* jne ning vaba sotsiaalselt omistatud väärtuspõhistest konnotatsioonidest. Kahjuks aga kaldub tänapäeva psühholoogia ikka enam idealiseerima empiirilisi uurimusi ja teadusele vajalik üldistus kipub kaduma. Praegu järgib psühholoogia Eestiski suuresti Ameerika empiirilist mudelit, millega saavutatakse küll rahvusvaheline tunnustus, ent välisatakse võimalus leida uus lähenemine. Seega võib edu mõnel juhul osutada paigalseisuks.

Kultuuriti võrdlev psühholoogia ja kultuuripsühholoogia – ebavõrdsed partnerid

Viimase paarikümne aasta jooksul on psühholoogid hakanud oma ettekannetes ja kirjutistes kasutama sõna „kultuur”. Kultuuri mõistet pruugib kaks psühholoogiaharu – psühholoogias silmapaistvale kohale tõusnud kultuuriti võrdlev psühholoogia (*cross-cultural psychology*) ja kultuuripsühholoogia (*cultural psychology*). Need kaks distsipliini tegutsevad selgelt eristuvatel aladel. Kultuuriti võrdlev psühholoogia vaatleb erinevatesse etnostesse kuuluvaid inimesi kui kvalitatiivselt identseid. Kui näiteks võrreldakse eestlasi ja liechtensteinlasi, siis käsitletakse neid homogeensete rahvuskehamitena ja kasutatakse kvantifitseeritud „mõõtmisvahendeid” (testid, küsimustikud).

Kultuuriti võrdlev psühholoogia, mida ma olen pikemalt kirjeldanud mujal (Valsiner 2003), on diferentsiaalpsühholoogia haru ja keskendub ühiskondade vahel valitsevatele erinevustele. Ta võib pakkuda kultuuripsühholoogiale teavet, kuidas leitakse sarnastele argielu probleemidele eri paigus erinevad lahendused. Kultuuriti võrdleva psühholoogia kogutud andmestik on küll kultuuripsühholoogiale kasulik, kuid kõiki kultuuridevahelisi erinevusi peab seletama viimane, sest teoorial on alati empiiria suhtes ülimus. Olen siin visandanud viisid, kuidas kultuuripsühholoogia loob oma põhiteadmisi.

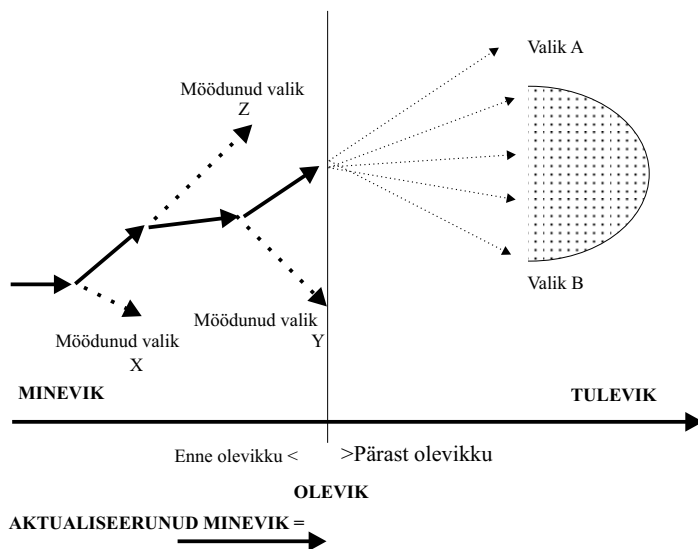
Kultuuripsühholoogia – uus suund ühelt poolt sotsiaal- ja arengupsühholoogia ning teiselt poolt kultuuriantropoloogia teede ristumispunktis – on katse luua üldist sotsiaalteadust, mis hõlmaks ka inimese püüdu muuta maailma. Olles evolutsioonilise arengu üks tulemusi, on kultuur nähtus, mille puhul bioloogiline evolutsioon on iseennast ületanud. See on teinud võimalikuks meie keskkonna – ja seeläbi ka meie endi – kultuurilise konstrueerimise.

Inimesed orienteeruvad tulevikule, seavad oma kujutlused eesmärkideks ja kaalutlevad nii sihilejõudmise kui ka nurjumise võimalusi. Seda teevad nad ideaalsete instrumentide – erinevate materiaalsete kandjatega seotud märkide – abil ja loovad semiootilise vahendatuse perspektiivi (Valsiner 2000; 2007; Valsiner, Rosa 2007). Selline semiootiline orientatsioon on muidugi Eesti lugejale üsna kodune, sest semiootika arengus on Juri Lotmani rajatud Tartu koolkond olnud pärast Teist maailmasõda rahvusvahelise intellektuaalse liidri rollis. Samuti on kultuuripsühholoogiat Eestis arendanud Peeter Tulviste ja Aaro Toomela.

Kuid miks on kultuuri kui semiootilise vahenduse esiletõus vältimatu? On tõestatud, et enamik teisi liike peale inimese kohastub oma keskkonnaga täiesti piisavalt, ilma et peaks leiutama selliseid spetsiaalseid instrumente. Vastus sellele küsimusele võib peituda keskkonnatingimuste üha suuremas muutlikkuses, inimeste ebakindluses oma tuleviku suhtes ja – mis kõige tähtsam – ebakindluse tajumises möödunud kogemuste põhjal (Lotman 2007). Säärane tajumus nõuab mälu funktsioone, mis seaksid need minevikus omandatud kogemused vahetu taju ja tegevusväljaga antud momendil.

Aja asümmeetrilisus: minevikust tulevikku

Kogu arenguteadus arvestab ühesuunalise aja poolt arenevatele süsteemidele seatud vältimatuid piiranguid. Selle tulemuseks on (mineviku) determineerituse ja (tuleviku) determineerimatuse ühtsus olevikus toimuvates protsessides (vt joonist 1). Igasuguse pöördumatuid protsesse tõlgendava teaduse paradoks seisneb mudelite endi staatilises olemuses (Dynamics and Indeterminism 1997). Mudel, mis seletab ainulaadse kujunemist, ei ole ise ainulaadne ega efemeerne.

Joonis 1. Mineviku determineeritus seotuna potentsiaalse tuleviku determineerimatusega.

Joonisel 1 võime jälgida aktualiseerunud mineviku arengutrajektoori, mis tekkis teiste, teoks tegemata võimalike trajektooride X, Y, Z elimineerimisega ja on aluseks järgmise sammu ettevalmistamisel – potentsiaalsete valikutete A, B ja C väljal. Kindluse ja ebakindluse ühtsus – vastuolu teadaoleva mineviku ja tundmatu tuleviku vahel – on kõigi arenguprotsesside keskne areen. Teisisõnu: arenguprotsess on membraan, mis lubab mõningatel ebakindla tuleviku võimalustel saada mineviku tegelikkuseks. Me kõik oleme isikliku kindlustunde loojad – otsustades, kus me oleme, kes me oleme, kes me tahaksime olla jne, ja seisame alati näoga tuleviku poole.

Semiootiline kallak kultuuripsühholoogias: MINA//TEISE ja MINEVIKU//TULEVIKU piiride määratlemine

Semiootiline pööre kultuuripsühholoogias tõi kaasa arusaama pidevalt tähendusi loovast inimesest (Boesch 1991; Chaudhary 2004; Valsiner 2007). Inimene – ja võib-olla veel mõni teinegi primaatide liik (Valsiner

1978) – peab paratamatult mõtestama oma suhteid keskkonnaga, luues erinevat tüüpi märke, mis hakkavad etteulatuvalt kujundama nende tulevaseid suhteid maailmaga. Tähendused on inimesele sama mis võrgukudumine ämblikele: võrke on vaja, neid tehakse kogu aeg, neid võib hävitada, ja ometi ilmuvad need igas võimalikus ja võimatus kohas ikka ja jälle uuesti.

Kultuuripsühholoogia semiootikale keskendunud haru annab uue lähtepunkti kõrgemate psühholoogiliste funktsioonide – tundmise, mõtlemise, tahete ja, mis kõige tähtsam, ilutaju, eneseteostustarbe ja inimsustunde uurimiseks. Sotsiaalse olemisega kaasneb distantseerumine – niisiis on meie vaimu intiimne privaatsus kultuurilise konstruktsiooni tulemus. Just võime ja tung luua ning kasutada semiootilisi vahendeid lubab inimolenditel kaugeneda oma vahetust keskkonnast. Inimene on ühtaegu nii antud situatiivse tegevuse konteksti sukeldunud tegutseja kui ka vaatleja, kes distantseerub sellest samast kontekstist. See duaalsus on oluline selleks, et pääseda sundusest kohaneda hetke kontekstiga ja saavutada tegevuses suurem autonoomia. Samas tuleneb igasugune autonoomia vahetust kontekstist (nagu seda võimaldab mis tahes areneva süsteemi – olgu see bioloogiline, psühholoogiline või sotsiaalne – avatus).

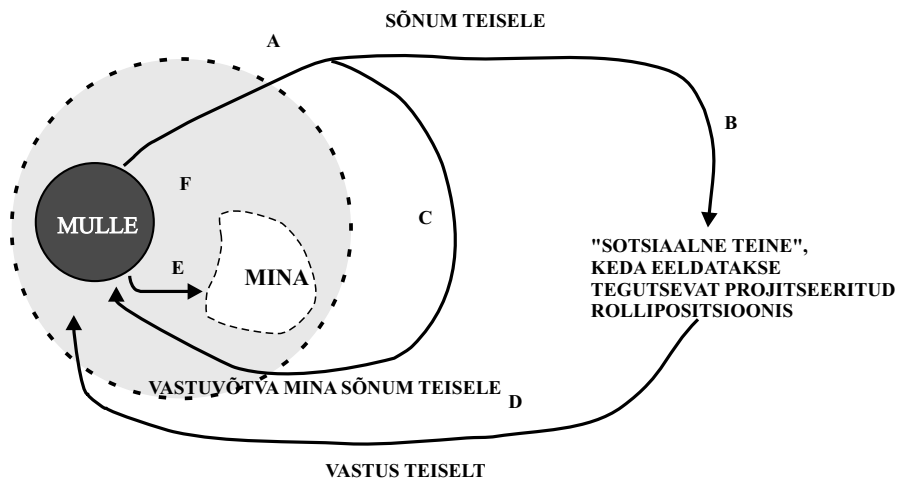
Psühholoogiline distantseerumine hõlmab alati konteksti, milles inimene viib ja mille suhtes distantseerumine aset leiab. Inimene ei „välju” kunagi sellest kontekstist – see oleks sama võimatu kui jääda ellu ilma vajaliku hapnikukoguseta. Psühholoogilise vahenduse abil loob inimene hetke kontekstiga distantsi. See avaldub kujul: „Ma mõtlen selle konteksti üle, mille osa ma olen.” Niisugune mõtisklus – mis on ühekorraga nii kognitiivne kui ka afektiivne – võimaldab vaagida möödunud kontekste, kujutleda tulevaseid kontekste ja seada end (empaatia abil) teiste isikute positsiooni. Ilma distantseerumiseta ei oleks inimesel võimalik hinnata mingeid muid kontekste peale praeguse.

Kultuuriline regulatsioon on semiootiline vahendus, mis moodustab osa psühholoogiliste funktsioonide süsteemist. Need funktsioonid võivad olla intrapersonaalsed, etendades oma osa ka maailma kogemisel: tunnetes, mõtlemises, meeldejätmisel, unustamisel, plaanide tegemisel jne. Kultuuriline suhestumine maailmaga on dialoog, hõlmates üht sisemist edasiside silmust [*feed-forward loop*], mis on koordineeritud kahe sotsiaalse suhete silmusega: MINA< >MINA SULLE ja MINA< >SINA (vt joonist 2).

Näiteks päikeseloojangut vaatlev isik, kes ütleb endale: „See meeldib mulle”, võtab ette oma tunnete intrapsühholoogilise semiootilise regulatsiooni. Samamoodi „arutatakse” kõigepealt iseeneses (MINA< >MULLE) läbi emotsionaalselt häirivad olukorrad. Sellise intrapsühholoogilise semiootilise vahenduse võtted on tihti hierarhiliselt korrastatud. Inimene võib luua oma intrapsühholoogilises süsteemis endale *alter ego* ja astuda temaga pikkadesse sisedialoogidesse. Niisugustes dialoogides kasutatakse märke, kusjuures need võivad olla hierarhilistes suhetes.

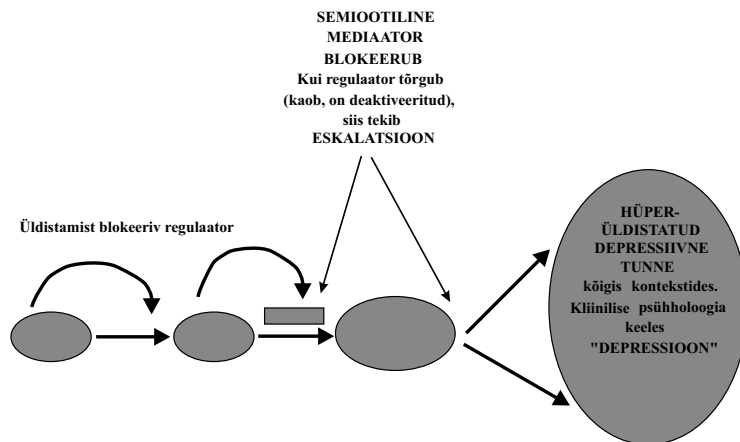
Abstraheeriva üldistuse keskne tähtsus

Käitumise reguleerimiseks kasutatavad märgid on samaaegselt ka mäluvõtted, mis võimaldavad inimesel memoreerida mingi elujuhtumi üldist tunde- tooni või omaenda kujutlust sellest. Semiootilise kodeerimise kõrgeima astme moodustavad hüperüldistatud väärtused, mille järgi inimesed elavad, kuid mida nad ei suuda selgelt sõnastada (Valsiner 2005). Väärtus „absoluutne mitte miski” ei tähenda mitte kõige puudumist, vaid pigem nii täielikku täidumust elamiskogemuse rikkusest, et see „hõivab” vastupandamatu jõuga kõik inimese tunded ja jääb suletuks verbaalsele analüüsile. Niisugusteks hüperüldistatud semiootilisteks väljadeks muutub enamik meie sotsialiseeritud väärtusi.

Joonis 2. MINA kultuurilise reguleerimise kanalid.

Kummatigi võib semiootiline hüperüldistus sünnitada ka fenomene, mis on humanistlikele väärtustele vastandlikud. Tähendusi loova süsteemi reguleerimise mehhanismi abil saab seletada ka psühhopaatoloogia teket. Nii näiteks on depressioon kultuuripsühholoogia seisukohalt semiootilise iseregulatsioonisüsteemi tõrge, mis võimaldab depressiivselt orienteeritud ideeloomel hüpertrofeeruda ja panna end maksma „püsiva seisundina” (vt joonist 3). Tavaliselt alustab psühholoogia – eriti kliiniline psühholoogia – tagantpoolt. Ta diagnoosib depressiivseid seisundeid p ä r a s t seda, kui need on juba tekkinud. Ometi on oluline teada, k u i d a s need seisundid võivad tekkida. See on põhieeldus, et tegelda edukalt „preventsiooniga” – mõiste, mida laialdaselt kasutatakse tänapäeva psühholoogias.

Joonis 3. Hüperüldistamise protsesside semiootiline regulatsioon depressiooni algaasis.

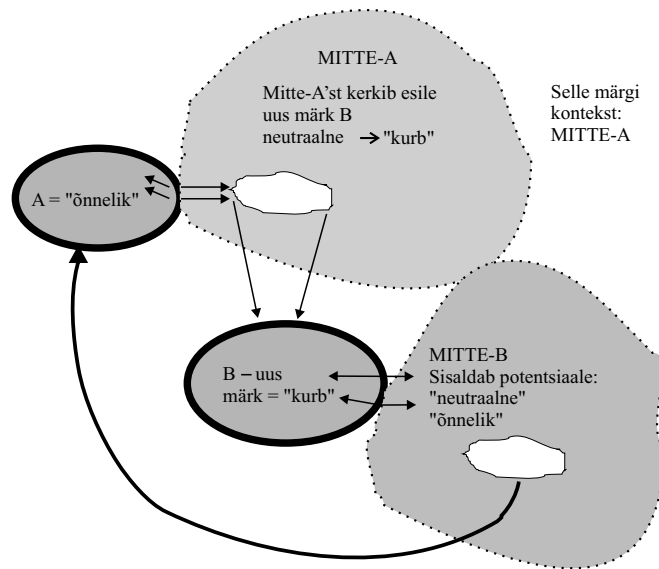
Käsitledes depressiooni või teisi akuutseid psühhopatoloogilisi nähtusi (paanikahooge, maniakaalseid episooide) kui tavaliste (reguleeritud) seisundite hüpertrofeerunud vorme, avaneb meil uusi võimalusi nii preventsooniks kui ka rehabilitatsiooniks. Koondades tähelepanu kultuurilist laadi arengu- ja protsessidele, ulatub kultuuripsühholoogia sotsiaalse praktika, hariduse ja kliinilise psühholoogia valdkonda.

Kuidas vastandlikud tähendused teineteist loovad

Semiootilised regulaatorid on kaheosalised ning koosnevad tuumast (A, B) ja seda ümbritsevast transformatsiooniväljast (mitte-A, mitte-B). Inklusiivse eristuse korral (A ei ole mitte-A) toome tähelepanu keskmesse A ja mitte-A konkreetse vahekorra (vrd Josephs, Valsiner, Sorgan 1999). Joonisel on kujutatud niisuguse dialektilise vahekorra dünaamikat. Kaheosaline regulaator tähendusega {A ja mitte-A} – „õnnelik” (koos taustväljaga „mitteõnnelik”, millel põhjal „õnnelik olemine” muutub arusaadavaks) – loob järgmiseks uue tähenduse mitte-A väljal („Ma ei tea, mis tunne mul on, aga ma ei ole õnnelik”, „Ma tunnen nõrdimust”, „Ma ei tunne midagi erilist”, „Ma olen õnnetu”, „Ma olen kurb”). Mitte-A väljal võib esile kerkida palju võimalikke vastandeid, mitte ainult „kurb”. Ometi võib sedamööda, kuidas tähendusloomeprotsess edeneb, hakata üks neist domineerima (B = „kurb”) ja dünaamiline väli läheb üle {B ja mitte-B}, s.t tähenduste „kurb” ja „mitte-kurb” dialektikale.

Mitte-B väljal võib omakorda võrsuda tähendus „õnnelik”, mis hõivab (vastandatult „mitteõnnelikule”) tähenduste süsteemis taas valitseva positsiooni.

Joonisel 4 toodud tähenduste dünaamika põhjal on lihtne mõista, kuidas on korraldatud joonisel 3 kujutatud eskalatsiooni- ja de-eskalatsiooniprotsessid. Kui tähenduspaarik „õnnelik ja mitteõnnelik” toimib maadvõtivate depressiivsete tunnete kultuurilise regulaatorina, siis on need tunded tähendusvälja „ÕNNELIK > mitteõnnelik” domineerimise puhul edukalt alla suru-

Joonis 4. Vastandite dünaamiline ühtsus tähendusloomes.

tud; mingil kujul, mikrogeneetiliste „vahepealsete geštaltidena”¹ võivad need küll endast märku anda, kuid ei jõua üldistuseni. Regulaator „ÕNNELIK > mitteõnnelik” kindlustab, et selline üldistus ei saa aset leida (näiteks „Mul on täna kerge masendus, aga ÜLDISELT OLEN MA ÕNNELIK, niisiis on tänane meeleolu mööduv”). Kui see kultuuriline regulaator võtab kuju „KURB > mittekurb”, siis olukord muutub. Nüüd ei ole puhuti esilekerkival depressiivsel ideeloomel enam reguleerivast süsteemis paarikut ja juhuslik masendustunne võib üle minna sügavaks masenduseks. Inimene võib öelda: „Paar viimast päeva olen ma tundnud masendust, kuid loodan, et see ei jää kestma.” Masendus on saavutanud „püsiva seisundi”, kuid kasutusele on võetud tulevikku suunatud ülekavaldamisstrateegia [*circumvention strategy*] (Josephs, Valsiner 1998): „...kuid loodan, et see ei jää kestma”. Tulevikku suunatud ülekavaldamisstrateegiad on üldistatud regulaatorid („Ma loodan...”, „Ma soovin...”, „Ma olen kindel, et...”), mis peavad genereerima uusi spetsiifilisi regulaatoreid. Kui seda ei juhtu või kui jääb domineerima regulaatori „KURB > mitte-kurb” teine seisund, siis võivad depressiivsed tunded hüpertrofeeruda ja vallutada terveniisti inimese subjektiivse maailma. Järgnebki kliiniline diagnoos: depressioon.

¹ Mikrogeneesi (*Aktualgenese*) protsessis loob psüühika väga mitmesuguseid pooleldi vormunud mentaalseid konstrukte – vahepealseid geštalte (vt Valsiner, van der Veer 2000, ptk 7), mis elimineeritakse enne, kui need jõuavad võtta lõpliku kuju. See psühholoogiline protsess on analoogiline geneetiliste mutatsioonide ja nende eneseparandusega. Bioloogiliselt ja psühholoogiliselt aktiivne organism loob variante innovatsioonidest, mis seejärel enam-vähem sünnihetkel elimineeritakse.

Kokkuvõte: kultuur on meie vahetus kogemuses

Keskne mõte selles keerukas rännakus läbi kultuuripsühholoogia on lihtne: kultuur kui märkidel põhinev regulaator funktsioneerib meie elu igal hetkel. Kultuur on keskne meie argielu pisimateski detailides (Chaudhary 2004). See on märkamatu (kuivõrd me ei pruugi sellest teadlikud olla), kiire (kuivõrd mõne tunde või mõtte eskaleerumine võib aset leida veel enne, kui seda jõutakse ohjeldada). Inimese paindlikkus uute olemisviiside leiutamisel on säärase kultuurilise regulatsiooni tulemus. Nagu võibki oodata, muutuvad meie katsed oma mina kontrollida iseenda vastandiks – katseks vabastada end varasematest harjumuspärastest piiridest. Dialektilise protsessi tulemusel sünnivad uued piirid ja me püüame end neist vabastada üksnes selleks, et leida järgmised enesepiirangud, mida me edasiminekku vajame. Vabaduse annab tegutsemine meie piiratuse äärealadel – ja psühholoogia kui teadus on teadus üleminekuprotsessidest läbi mitmesuguste isiklike, sotsiaalsete ja ökoloogiliste „membraanide”, mis korraldavad meie elu.

Kirjandus

- Boesch, E. E. 1991. *Symbolic Action Theory and Cultural Psychology*. Berlin: Springer.
- Chaudhary, N. 2004. *Learning to Culture. Constructing Reality from Everyday Talk*. New Delhi: Sage.
- Dynamics and Indeterminism in Developmental and Social Processes. Ed. by A. Fogel, M.C.D.P. Lyra, J. Valsiner. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1997.
- Jahoda, G. 1993. *Crossroads between Culture and Mind*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Josephs, I. E., Valsiner, J. 1998. How does Autodialogue Work? Miracles of Meaning Maintenance and Circumvention Strategies. – *Social Psychology Quarterly*, kd 61, nr 1, lk 68–83.
- Josephs, I. E., Valsiner, J., Sargan, S. E. 1999. The Process of Meaning Construction. – *Action & Self Development*. Ed. by J. Brandtstädter, R. M. Lerner. Thousand Oaks, Ca.: Sage, lk 257–282.
- Lotman, J. 2007. *Hirm ja segadus*. Tallinn: Varrak.
- Valsiner, J. 1978. Primaadid ja keel. I–II. – *Eesti Loodus*, nr 2–3.
- Valsiner, J. 2000. *Culture and Human Development*. London: Sage.
- Valsiner, J. 2001. *Comparative Study of Human Cultural Development*. Madrid: Fundacion Infancia y Aprendizaje.
- Valsiner, J. 2003. Culture and its Transfer. Ways of Creating General Knowledge through the Study of Cultural Particulars. – *Online Readings in Psychology and Culture (Unit 2, Chapter 12)*. Ed. by W. J. Lonner, D. L. Dinnel, S. A. Hayes, D. N. Sattler. Center for Cross-Cultural Research, Western Washington University, Bellingham, Washington USA. (<http://www.wvu.edu/~culture>).
- Valsiner, J. 2005. Affektive Entwicklung im kulturellen Kontext. – *Enzyklopädie der Psychologie*. 3. kd. Soziale, emotionale und Persönlichkeitsentwicklung. Hrsg. von J. B. Asendorpf. Göttingen: Hogrefe, lk 677–728.

- Valsiner, J. 2006. Developmental Epistemology and Implications for Methodology. – Theoretical models of human development. *Handbook of Child Psychology*. 1. kd. Ed. by W. Damon, R. M. Lerner. New York: Wiley, lk 166–209.
- Valsiner, J. 2007. *Culture in Minds and Societies*. New Delhi: Sage.
- Valsiner, J., van der Veer, R. 2000. *The Social Mind*. 1. kd. New York: Cambridge University Press.
- Valsiner, J., Rosa, A. 2007. Contemporary Socio-Cultural Research. *Uniting Culture, Society, and Psychology*. – *The Cambridge Handbook of Sociocultural Psychology*. Ed. by J. Valsiner, A. Rosa. New York: Cambridge University Press, lk 1–20.

Inglise keelest tõlkinud
TRIINU PAKK

Cultural Psychology

Keywords: culture, semiotic mediation, human mind, semiotic regulators, self-organizing sign systems

Culture is the center of human life – which has been viewed in psychology in two ways. The newly developing cultural psychology views culture as inherent socially constructed organizer of each and every human mind in its social relations (it belongs to the general psychology). Cultural psychology is situated at the intersection of social and developmental psychology on the one hand, and cultural anthropology on the other; it is an effort to create a general social science where human orientation towards changing the world is included in the domain of science. As culture is a result of evolutionary process – it is one where the biological evolution has overcome itself. It has given way to cultural construction of out environments – and through that – of ourselves.

Human beings orient themselves towards the future, create images of the future that become goals, and handle the possibilities of both reaching and failing to reach these goals. This is accomplished through tools of ideal kind—signs that are linked with different material carriers – and constitute the semiotic mediation perspective within cultural psychology.

The semiotic perspective in cultural psychology focuses researchers' interests on self-organizing sign systems – as cultural regulators of the human mind. Such regulators orient the mind towards its encounters with the always uncertain future, and are thus the core for making sense of human development. Human flexibility of invention of new ways of being is the result of such cultural regulation. As is to be expected in the real world – the efforts to control our selves turn into their opposite – to liberate ourselves from previous convenient confines. That dialectical process leads to new confines – from which we move on to become free, only to find yet new self-limits which we need in order to proceed. We live culture in each and every moment of our human existence.

Jaan Valsiner (b. 1951), PhD, is professor of psychology at the Department of Psychology, Clark University, USA, and the editor of two international journals – Culture & Psychology (Sage, since 1995) and Integrative Psychological & Behavioral Science (Springer, since 2007), jvalsiner@clarku.edu